

A TRÓFEA KIS TRÓFEÁI

A hazai filmek idei pulai fesztiválja talán valóban nem is annyira a versenyfilmek révén, mint inkább a zsüri munkáját ért bírálatok, kifogások miatt marad emlékezetes.

A bíráló bizottság ugyanis telitalálatot ért el a meglepetések találásában. Először is megtagadta a nyilvános munkát, amit elvártak ettől a testülettől, mindegy, hogy joggal vagy csak az izgága újságírók túlfűtött kíváncsiságának eleget téve. A továbbiakban ugyanez a zsüri tartásával, munkájának korrektségével nem tudta útját állni a pletykának, miszerint a jól ismert köztársasági és tartományi kulcsok segítségével óhajtott ajtót nyitni, a nagykapuk mellett kiskapukat kireteszteni a legkülönbözőbb érdekeknek, amelyek csak akkor békének meg, ha a díjazások során a kecske is jóllakik és a káposzta is megmarad.

A zsüri munkáját illetően a leglényegesebb észrevételek, megjegyzések, a legsúlyosabb elmarasztalások mégis a testület szakavatottságát illették. A filmesek azt kifogásolták, hogy a bíráló bizottság egy része nem tud feladata magaslatán dönteni az értékekről. Mások arra esküsznek, s ezt nem ma teszik először, hogy a filmek értékrendje a fesztiválon nem elsősorban, nem is másodsorban a zsüri szakavatottságától függően alakul. A köztársasági kulcsok minálunk még mindig a legfontosabbak.

Ákár ez az igazság, akár valami más, az idei zsürinek nehéz dolga lehetett. Filmfesztiválunk történetében mindössze egyszer-kétszer ha előfordult, hogy ilyen nagyszámú alkotás — huszonnyolc versenyfilm — pályázzon a legnagyobb elismerésre. A mennyiségnek a fesztiválon is megvan a maga háládatlan szerepe. Túl kevés film esetében sem könnyű minden díjat odaítélni annak veszélye nélkül, hogy az értékekkel egyenrangúan jutalmazzuk az értéktelenséget. Bő termés esetén ez a veszély még csak fokozódik. Nem is annyira a kiosztott díj devalválhatja egy olyan fontos testület munkáját, mint amennyire az észre nem vett, mellőzött értékek árthatnak a nemzeti szemle tekintélyének.

A mi filmgyártásunkra vonatkozóan mindez fokozott veszélyt jelent. Nálunk ugyanis legalább olyan ritka a minden tekintetben korrekt, kifogástalan filmalkotás, amely osztatlan elismerést érdemel. Ilyen művet nem is kockázatos jutalmazni, kiemelni a többi közül. A megbúvó értékek, nem is beszélve a féleredményekről, a lehető legellentétebb álláspontok szülőltjei. A „csak” jó film tehát nagyon is mostohagyermeki sorsot érhet meg nálunk. Hát még ha meglobogtatják felette ama köztársasági stb. kulcsokat. Erényeiről egyszerűen megfelelnek, már csak a hibáit emlegetik. Hibáinak tudják be a zsüri balkezességét, aminek eredményeképpen kap a közepes érték díjat.

Vicsek Károly rendező és Deák Ferenc szövegkönyvíró legújabb közös műve, a *Trófea*, mindenképpen a zsürizések és értékítéletek e nagyon is veszélyes keresztútjába került. Hadd bocsássuk előre: ha nem kapott volna első díjat Pulában, ha netán még csak a harmadik díjra sem méltatták volna, talán a neki kijáró sors szegődött volna a nyomába. Az igazság az, hogy a zsüri minden különösebb kifogás nélkül, talán egyhangúlag is, besorolta azon alkotások közé, amelyek megpályázhatták a díjak valamelyikét. Az Arénában történt fogadtatásával is megelégedhetek volna alkotói, hiszen a *Trófeánál* már jobb filmeket is kifütyültek. Az Aréna néha így jutalmaz, s ez is becsülendő, mert már a közönséggel való ilyen szembesülés is eredmény, dicsőség.

A filmfesztivált kísérő sajtó a díjak odaítélése előtt nem foglalkozott kiemelkedő helyen a *Trófeával*. Erre a jelenségre sem figyeltünk fel különösebben, hiszen, sajnos, a filmújságíróknak is vannak „liblingjei”, kedvenc rendezői, főleg pedig színészei. Róluk zengedeznek mindaddig,

amíg a versenyfilmek aztán az Aréna falain kívül is közönség elé nem kerülnek. Akkor már a megfontoltabb és a belátóbb kritika veszi át a szót. A filmek körüli mítoszok eloszlanak. Az igazság az, hogy a moziban — az igazi nagyközönség előtt — a filmalkotások valós méreteiket nyerik vissza. — A rossz filmeket — brámennyire megdicsérték őket, bármilyen tömegesen is esküdtek rá a hetedik művészet papjai — gyorsan elfelejti a mozi, a közönség, sőt aztán már a kritika is.

Száz szónak is egy a vége: a *Trófea* elhallgatása a díjkiosztás pillanatától vált problematikussá. Mindmáig — néhány hónappal a fesztivál után — ez a vajdasági film valami módon komplexusunkká vált. Időközben alkalmunk volt látni még egynéhány alkotást az idei pulai versenyművek közül. Így például élvezettel néztük meg a *Műlnak a földi napok* című alkotást, amely a jutalmak tekintetében egy löfejhosszal lemaradt a *Trófea* mögött, jöllehet művészi értékeinél fogva nem is említendő egy napon a *Trófeával*. Zsűritagok személyes közléséből is tudjuk: az idei pulai mérlegen a téma időszerűsége és társadalmi angazsáltsága volt a döntő. Az öregek problémáját tárgyaló *Műlnak a földi napok*, noha korunk egyik legsúlyosabb jelenségét, az idők magáramaradottságát mutatja be szuggesztív módon, az európai kinematográfia minden igényességével, könnyebb fajsúlyúnak találtatott a vagyonkivizsgálásnál.

Anélkül, hogy ezúttal vitába szállnánk a zsűrivel az angazsáltság, az időszerűség fogalmát tisztázandó, az értékítéletek börzei árfolyamára szeretnénk felhívni a figyelmet. Nálunk a film lényegi kérdéseihez mindenki hozzászólhat, ami rendjén is van. Nálunk a film sorsába olyanok is beleszólhatnak, akik vajmi kevésbé értenek hozzá. Zsűritaggá pedig egyáltalán nem nehéz válni: nem egy esetben itt is valamiféle kulcs érvényesül. Ez a kulcs ugyancsak köztársasági, illetve tartományi, de e szférákon belül is egészen ellenőrizetlenül kerülhet kézről kézre. Nem kell hát csodálkozni azon, hogy némelykor zsűritagok akaratok ellenére és affinitásuk ellenében kerülnek egészen közel a film sorsát szabdaló ollóhoz, amikor már ennek az ollónak úgymond mentelmi joga van. Az idei zsűrit teljes szakavatatlansággal vádolták, sőt mi több, munkája utólagos felülvizsgálátát javasolták legelszántabb ellenzői.

A botrány tehát akkor ütött ki, amikor a *Trófea* minimális szavazattöbbséggel kivívta magának a legnagyobb elismerést. Most már, amikor a kedélyek valamelyest csillapodtak, s a versenyművek közül is láthattunk néhányat, ez nem is tűnik annyira meglepetésnek, mint akkor, amikor az ünneplés sokkal halkszavúbb volt az elhallgatás hangoskodásánál. Az idei szemlén minden megtörténhetett. A témák börzje volt divatban. Ha az ember a művészetekben valami oknál fogva nehezebben tud eligazodni vagy éppen kényelemből nem néz utána a dolgoknak, a legegyszerűbb a témával előhozakodni. A filmművészetet éppen az ilyen mentalitás számára találták ki. Vagy a téma, vagy a művészi kivitelezés, amit a „témásokkal” ellentétben sokan ugyancsak magával a témával tévesztenek össze. Így válik a forma egyetemes jelenséggé a hetedik művészetben. A téma bajnokai talán nem is sejtik, hogy a mű formai rétegei alá nem is látnak, amennyiben magát a témát valójában csak formai kereteiben észlelik. A forma hívei ugyanebbe a hibába esnek — csakhogy azon a „másik” oldalon vétenek, miszerint a mű formai ismérveit azonosítják magával a mű lényegével. A hazai filmek idei fesztiválja az ilyen és hasonló okoskodásoknak áldozata, legalábbis a szemle néhány alkotása.

Mert nézzük csak: a *Trófea* tematikája valóban időszerű, olyannyira, hogy szinte az újság nyomdai festékszagát is érezni rajta. A vagyonkivizsgálás nálunk már néhány éve folyamatban van, csakhogy, sajnos, sokan — a felelősök közül is — egyszerűen csodának tekintették, és mint minden csoda, legfeljebb három napig volt érdekes. Az emberek tudatában a jogtalanul szerzett vagyon eredetének kivizsgálása gyakorlatilag megszűnt, mert hiszen a sajtó, a rádió és a televízió úgyszólván már említést sem tesz róla. Tehát a *Trófea* nem egyszerűen egy, az általános érdeklődéstől már igen-igen távol történő társadalmi akciót ajánl figyelmünkbe. Ennél sokkal időszerűbb hurokat penget: ez a társadalmi akció jelen pillanatban válságban van, mi van hát vele!? A *Trófea* tehát a kérdés ígé-

nyével lép a közönség elé. Szándéka szerint ennél természetesen jóval tovább akar jutni; az akár egy merész újságcikként is felfogható ötletet az élet jelenségeinek hordalékos medrére irányítja. Espedig egyenes vonalban, a művészet minden más jogaitól eltekintve: a vagyonkivizsgáló bizottság munkáját helyezi előtérbe egy jó ideig. Ez mindenképpen amolyan újságíró gondolkodás eredménye, hiszen ülésről ülésre kísérve a film hőseit — a vagyon eredetét, kivizsgáló bizottság tagjait —, az az érzésünk támad, hogy ez a film teljes mértékben funkcionálissá válik, miközben kamerája körbe-körbe járja az asztal mellett helyet foglaló bizottsági tagokat. Ennek sikeres lépcsőzete is megvalósul attól a pillanattól, amikor egyszer csak közlik a testülettel, bizottsággal, hogy a községi küldött-testület székházának díszterméből levonulhat valahová a pincéhelyiségbe. A film újságírói monotóniája megszakad, ez igaz, s várjuk, hogy a riport beljebb vonuljon ajtókat, titkos rezeseket nyitni most már az eszme emberek által megtestesített szentélyében. Előzőleg ugyan már tudomást szerezhettünk arról, hogy a vagyon eredetét kivizsgáló bizottság elnöke volt harcos, foglalkozása szerint vadőr. A vagonyári javítóműhely munkásságával is megismerkedhettünk, nem kevésbé a Szocialista Szövetség által delegált bizottsági taggal, akit a késő estébe nyúló gyűlések után szeretője-férje visz haza, pótkocsis motorkerékpárján.

Ez a szintén gondos kulcsok szerint összeállított bizottság, ahogyan teljes névsorával egy pedáns jelentésből félreismerhetetlenül ráismernénk, mégis sokáig az egyenes vonalú kollektív társadalmi képződmény élményét kínálja, noha az ellentétek, a későbbi drámai kisélesekhez nélkülözhetetlen ellenpólusok rendjén adva vannak: a bürokratikus és aprólékos, a jogi elvszerűséghez ragaszkodó jogász, az egyenes lelkű, talán túlságosan is merev egyenességben gondolkodó volt harcos, a megbízatását komoly társadalmi kitüntetésnek tekintő küldött, a Szocialista Szövetségből és végül munkáshősünk. A bizottsági gyűlés és annak galériája ilyenformán zárt életét képezi a filmnek, a kisélesek mégsem belülről várhatók. A külvilág ráhatása, egyszóval eseményei szükségesek az elmozduláshoz. A külvilág viszont valami módon hasonlóságban van a bizottság drámai elrendeződésével. Ott vannak egyfelől a községi előjárók, azok közül is elsősorban a községi alelnök, aki napi teendői során — agyagalambok helyett élő galambokra ló vagy éppen nagyvadakra vadászik — kiszól fejedelmi szerepéből: „Teljes gözzel a vagyonkivizsgálásnak, elvtársak!” És a községi elnök? Hja, az olyasvalaki, mint a népmesékben a király. Sziluettje erőteljes — bár úgyszólván csak sziluettje jelenik meg a filmben —, de ő az, akinek alattvalói vannak, azok „nyomják a sódert”. A király ártatlan, alattvalói a bajkeverők. Másrészt pedig előállnak lassacskán a gyanúsítottak. Vagyis a közösség kárára gazdagodók. Kik ezek az egyének? Magánvállalkozók. S mi a bűnük? Házát építették a Rózsaliget utcában. A film igyekszik szólásként felröppenteni a Rózsaliget utcát. Mert ugye, tudni, hogy ki mindenki lakik a Rózsaliget utcában. Többek között az erélyes társadalmi akciót patronáló községi alelnök, de ez majd csak a film végén derül ki. Kezdetét veheti hát a dialógus. A bizottság kérdezősködik, beidézi, számon kér és helyszínel. Az egyik tollasodó polgár különösen sokszor jelenik meg a bizottság előtt. Felháborodik, hogy a vagyona eredetének kivizsgálása során az emberi becsületszó semmit sem ér. Egy ilyen sikertelen győzködés után hazamegy és felgyűjtja pazarul berendezett családi házat. Felesége égő fákyaként kiugrik az ablakon. A másik személy, aki ellen ugyancsak eljárás folyik, azt újságolja élete párjának, hogy meneküljenek Szlovéniába, ahol nyugodtan hagyják majd őket. A bizottsági tag, a vagonyári javítóműhelyből ezeket a fejleményeket megelőzőleg tudomást szerez arról, hogy a saját házat felgyűjtő, jogtalan vagyonszerzéssel vádolt egyén jelenlegi foglalkozását — gyümölcsös kioszkban keresi kenyerét — megelőzőleg üzemvezető volt a munkaszervezetben, s részt vett visszaélések sorozatának leleplezésében. Amikor tehát arra hivatkozott, hogy vajon a vagyon eredetét kivizsgáló bizottság számára az emberi becsületszó nem ér semmit — a bizottsági tag a vagonyárból már szinte biztos volt abban, hogy ha polgárunk ellen meghozzák a vagyon elkobzásáról szóló végzést —, ez vereséget jelent az egész bizottság számára. Erről még akkor is meg van győződve,

amikor a veszélyes társadalmi küldetés családi drámába fullad nála. Feleségét a gyárban megfenyegetik telefonon, hogy bosszút állnak kislíukon. A gyermekét féltő anya idegösszeroppanást szenved és bekerül a kórházba.

Az igazság az, hogy a *Trófea* ezekben a képsorokban kezd élni, az eszme eleven közeggé válni. Az újságíró milióból csak most vetközik ki. Hősei — a vagyon eredetét kivizsgáló bizottság egynémely tagja — determináltságukban valamelyest közelebb kerültek az alkotók elképzeléséhez. A vagongyári munkás osztálya iránti becsületbeli kötelességének tartja a jogtalan vagyonserzés útját állni, de ennek során mindig is az emberiség társadalmi normáját betartani. Eredendően az ő álláspontján van a bizottság elnöke, a vadór, aki gondolkodása metszőpontjain több tapasztalatot vallhat sajátjának. A háborúban tisztán láthatta az elleneséget, mint mondja, őrá lóttek, ő is visszavágott. Másrészt most közel van a községi vezetéshez, „bejáratos” a magánéletükbe. Vadórként pedig egész biztosan tudja: a direkt célpont felderítése és ártalmatlanná tétele adja az egyedüli kielégítő eredményt.

Sajnos azonban, a vagyonserzés bizonyos szférái, azé a jogtalanul szerzettéi is, mindössze csak érintőlegesen kerülnek a *Trófea* látószögébe. Az igazi, a vérbeli művésztől idegenek az utalások, a halvány célzások. Akkor meg végképp rövidzárlatot kap a mű logikája, ha a háttérén átüremelő utalások, a félmondattal erejéig megengedett „háttérbe szólások” a maguk alattomos szövevényével belejátszanak a hősök cselekedetébe. Kimondottan politikai film esetében az ilyen dramaturgia, az ilyen oksági összefüggés kedvező fátolyba vonhatja a fejleményeket, amelyek az intrika erejével hatnak. Az „intrika” (a kiszólások a műből, hogy van itt még ez is meg az is, csak a nap világánál kellene őket megmutatni) a *Trófeát* újfent a zsurnalisztika felé sodorja, éspedig még akkor is, amikor a csődöt mondott vagyonkivizsgálás emberi áldozatokat követel, amikor a pusztá eszmétől a cselekvésig társadalmi súlya nem is egyszer lemerítettett.

Igy az intrika szintjén marad, az apró tolvajokon kívül ki mindenki lakik még a Rózsaliget utcában. Rendben van, a községi alelnök háza is ott található, egy utcában, a leleményes kisstilű tolvajával. Ez a tény azonban még nem szolgálhat alapul egyéb következtetések levonására, legfeljebb — ismét csak — „sokat sejtő” újságcímnek lehet frappáns. Talán tudatában vannak ennek a film alkotói is, akik a filmbeli községi alelnök szavait eleresztik a fülük mellett, nevezetesen azt, hogy mindent adjanak bele a jogtalanul halmozott vagyon kirukkoltatásába. A kisstilű vagyonhalmozó leleplezése, úgymond, elvként szolgált — bár jobb lett volna, ha kifejezettebben drámai okként járult volna hozzá — a bizottság önmaga szerepének felismeréséhez: „Megbuktunk.” A *Trófea* ily módon tudatosan mellőzte tulajdonképpeni tárgyának — a káprázatosan elharapózott vagyonserzésnek és halmozásnak — a célbavételét. Mindössze a műből való kiszólás erejéig utal az ilyen méretű társadalmi akció szükségességére. Mert hogyan is búcsúzik munkáshőse, a vagongyári dolgozó a községi alelnöktől, annak háza küszöbén és egyben a mozinézőtől: „Ismeretes, hogy ki mindenki lakik a Rózsaliget utcában!” A filmnek ezt a sok minden által igazolható tehetetlenségi pontját igyekeznek ellensúlyozni a záróképek, amelyek erőteljesen ható, de lényegében kibontakozhatatlan szimbólumként zárják a művet. A községi előjárók a sűrűn egymás mellett ágaskodó magaslesekől lövik halomra az eléjük terelt nagyvadakat, közöttük minden bizonnyal az igazi trófeát is.

Nem kétséges, hogy mind a rendezőt, mind pedig a szövegkönyvírórt elbűvölte maga a téma, annak szinte újságcikkkbe vagy éppen onnan kiváncskozó időszerűsége. A *Trófea* alkotói mindvégig a téma vonzerejében maradtak, olyannyira, hogy lépten-nyomon elfeledkeztek annak gyurmáját felrakni a hősök csontvázára. Az aránylag kis létszámú tömegből alig emelkedik ki a film két főhőse: a vadór és a vagongyári munkás. A legelemibb szakmabeli titkok közé tartozik, hogy a filmnek legyen legalább egy olyan hőse, akivel a mozinézó azonosulni tud és akar is. Itt nem bocsátkozhatunk annak taglalásába, hogy ennek a hősnek vagy hősöknek min-

den esetben és a történet minden fordulataiban pozitívna kell-e, szabad-e lenni-e, lenniük. Az anekdotikus cselekményességet nélkülöző, de az ilyen cselekményességtől mégsem egészen mentes film — mint amilyen a *Trófea* is —, ha szándékosan nélkülözi is a hangsúlyosan fellépő hőst, ez még önmagában nem garanciája a modern filmalkotásnak. Attól tartok, hogy a *Trófea* eddigi mérsékelt fogadtatása a közönségnél a főhős, a vagongyári munkás korai, túl korai „elejtéséhez” szolgál magyarázatul. Aki már látta a *Trófeát*, bizonyára hiányérzete támadt például abban a tekintetben, vajon mi a további sorsa a vagongyári munkás feleségének, akit a kórházba kerülése után még csak egyszer láthatunk. Bárhogy is hangzik, ezzel a szintén gyári munkás asszonykával sokat veszített a film. Kialudt a mű leginkább parázsló tűzhelye, amelyet éppen ez az asszonyka melengetett. Egy harmadrangú amerikai rendező minden időben tudatában van annak, hogy egy ilyen hiba, a főhősnek és közvetlen környezetének ilyen mérvű elhanyagolása, „elejtése”, filmjének nézhetőségébe kerül. A hazai filmnek általában problémája a főhős, főhősök megformálása. De hogy ezúttal legkézenfekvőbb összehasonlítással éljünk: a harmadik díjas *Műlnak a földi napok* című Goran Paskaljević-filmnek, nem kevésbé a második díjas *Izzásnak*, amelyet Bora Drašković rendezett, cselekménysodortató hősei vannak. Kár, hogy a *Trófea* e tekintetben is lemaradt tőlük, pedig hát éppen a szerepkörök ábrázolásában — ha sokkal halványabb megjelenítésében is — a vajdasági rendező, Vicsek Károly nem esett a fehér-fekete technika áldozatává, mint például az *Izzás* alkotója hőseinek felszabadulás utáni szereposztása során.

A *Trófea*, amennyit a témával nyert, annyit veszített is, miközben birokra kelt vele s egy kicsit alulmaradt. De ez esetben vesztesnek lenni is különb tett, mint sok más hazai filmben a történelem megállapításait ismételtetni. A *Trófeát* legfeljebb az öt közvetlen közelről érintő dolgok korrigálhatják. Ha így van, akkor aranydíjas vajdasági filmünk képes dialogizálni mindennapjainkkal. A *Trófea* teljes egészében nyitott mű a mai naphoz csakúgy, mint a holnapihoz viszonyítva. Ezért is hibái jól kivehetőek, erényei pedig — a nonkonformista témaválasztás és a szereplők nem fehér-fekete ábrázolása — dicsérendők.

Trófea. Az újvidéki Neoplanta produkciója. Rendező: Vicsek Károly. Forgatókönyv: Deák Ferenc és Vicsek Károly. Operatőr: Dušan Ninkov. Szereplők: Stole Arandelović, Slobodan Dimitrijević, Jagoda Kaloper, Tatjana Bošković, Rade Marković, Vojislav Mirić, Đorđe Jelisić, Mića Tomić, Pataki László, Velimir Zivotić, Eva Ras.